

ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ТУРИСТИЧНИЙ ТА ГОТЕЛЬНО-
РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС
У ПЕРІОД КРИЗОВОГО СТАНУ:
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА РЕГУЛЮВАННЯ**

Колективна монографія

За загальною редакцією д-ра екон. наук, професора Л. М. Чепурди

Черкаси 2023

УДК 338.48:338.124.4](02)
Т87

*Затверджено вченою радою
Черкаського державного
технологічного університету,
протокол № 12 від 11 травня 2023 р.*

Рецензенти:

*Матвійчук Л. Ю., доктор економічних наук, професор;
Транченко Л. В., доктор економічних наук, професор*

Т87 **Туристичний** та готельно-ресторанний бізнес у період кризового стану: проблеми розвитку та регулювання : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Чепурди Л. М.; М-во освіти і науки України ; Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2023. – 306 с.

Розглянуто актуальні питання розвитку та регулювання туристичного та готельно-ресторанного бізнесу у період кризового стану. Проаналізовано проблеми і сучасні стратегії розвитку внутрішнього та міжнародного туризму в умовах кризи, окреслено перспективні напрями діяльності індустрії туризму. Охарактеризовано стратегічні засади функціонування харчової промисловості та ресторанного господарства в руслі сталого розвитку у період кризи та повоєнного відновлення національної економіки, а також новітні дослідження інноваційних продуктів галузі.

Для науковців, студентів, аспірантів та фахівців галузі.

УДК 338.48:338.124.4](02)

Current issues of development and regulation of the tourist and hotel-restaurant business in the period of crisis are considered. The problems and modern strategies of domestic and international tourism development in the conditions of the crisis are analyzed, and the promising directions of the tourism industry are outlined. The strategic principles of the functioning of the food industry and restaurant industry in the direction of sustainable development in the period of crisis and post-war recovery of the national economy, as well as the latest research on innovative products of the industry, are characterized.

For scientists, students, post-graduate students and experts in the field.

CHERKASY STATE TECHNOLOGICAL UNIVERSITY

**TOURIST AND HOTEL AND RESTAURANT
BUSINESS IN THE PERIOD OF CRISIS:
PROBLEMS OF DEVELOPMENT
AND REGULATION**

Multi-authored monograph
(in Ukrainian and English)

*Under the general editorship of Doctor of Economic Sciences,
Professor L. M. Chepurda*

Cherkasy – 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
Розділ 1	
СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ КРИЗИ	7
1.1 ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТА ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ КРИЗИ (Чепурда Л. М., Чепурда Г. М., Беляєва С. С.)	8
1.2 СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ТУРИСТИЧНИХ АГЕНТСТВ: ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ, ДІЛОВОДСТВО, ЕЛЕКТРОННІ ДОКУМЕНТИ ТА ДОДАТКИ (Бєлікова М. В.)	30
1.3 СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТУВАННЯ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ПРОДУКТУ І МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ НА РИНКУ УКРАЇНИ (Гладкий О. В.)	47
1.4 СУЧАСНІ ЕКОЛОГІЧНІ ТРЕНДИ У РОЗВИТКУ СТАЛОГО ТУРИЗМУ (Мареха І. С.).....	61
Розділ 2	
ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ В КРИЗОВИЙ ПЕРІОД	89
2.1 АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ НА ЕКОНОМІЧНУ ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ (Тимчук С. В.)	90
2.2 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ СФЕРИ ТУРИЗМУ) (Чепурда Л. М., Беляєва С. С., Герман І. В.)	112
2.3 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПАТРІОТИЧНОГО ТА ЕКСКУРСІЙНОГО ТУРИЗМУ НА ЧЕРКАЩИНІ В УМОВАХ КРИЗИ (Чепурда Г. М., Старинець О. А., Шестель О. Г., Данилюк А. М.).....	149
2.4 НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «ХОЛОДНИЙ ЯР» – ПРИРОДНИЙ, ІСТОРИЧНИЙ І ТУРИСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН (Чорний М. Г.)	173
2.5 ГЕОПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АГРОТУРИСТИЧНОГО КЛАСТЕРУ «ГОРБОГОРИ» (ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ) (Мальська М. П., Зінько Ю. В., Андрейчук Ю. М., Іваник М. Б.).....	201

Розділ 3	
СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	
ДЛЯ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	
ТА РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА В ПЕРІОД КРИЗИ.....	225
3.1 ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИРОБНИЦТВА	
ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ПОРОШКІВ З БАКЛАЖАНІВ	
(Дзюндзя О. В., Стригунівська О. В.).....	226
3.2 ПІДВИЩЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ЦІННОСТІ ПРОДУКЦІЇ	
РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА	
ЗА РАХУНОК ДОБАВОК РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ	
(Івашина Л. Л., Куракін О. Б., Бишовець Л. Г.)	249
3.3 TECHNOLOGICAL ASPECTS	
AND EQUIPMENT FOR PRODUCTION	
OF FLOUR CONFECTIONERIES OF FUNCTIONAL PURPOSE	
(Artem Antonenko, Tetiana Brovenko, Nataliia Kovalenko,	
Galina Tolok, Myroslav Kryvoruchko, Julia Zemlina,	
Olena Vasilenko, Artem Gorkun)	271

ПЕРЕДМОВА

Сьогодні наша країна переживає складні часи. Регулювання і розвиток бізнесу в кризових умовах є для сучасної науки у сфері туризму, готельно-ресторанного бізнесу та харчових технологій актуальним предметом дослідження, оскільки проблемні питання галузі зумовлюють необхідність розробки значного комплексу завдань як короткотривалого, середньострокового, так і перспективного планування.

Сфера послуг та харчування досить чутлива до змін і наразі має швидко реагувати на нові виклики часу, адже галузь суттєво постраждала внаслідок кризи, спричиненої спочатку пандемією COVID-19, а потім – повномасштабним вторгненням. Дослідження функціонування бізнесу в умовах кризи підвищують рівень конкурентоспроможності галузі, сприяють її післякризовому відродженню.

У монографії запропоновано концептуальні та методологічні засади управління розвитком туризму умовах кризи, шляхи ефективного використання туристичних ресурсів, інноваційні напрями ефективного розвитку сфери послуг.

Результати досліджень авторів знайшли практичне віддзеркалення та були апробовані під час проведення XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання», яка відбулася 23–24 березня 2023 року на базі кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Черкаського державного технологічного університету. Під час конференції були обговорені питання підвищення рівня ефективності розвитку туризму та готельно-ресторанного бізнесу, розширення міжвузівських зв'язків задля поліпшення якості підготовки фахівців у галузі туризму, готельно-ресторанного бізнесу та харчових технологій.

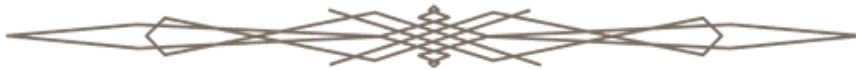
У монографії викладено різнопланове авторське бачення концептуальних засад розвитку туризму та суб'єктів господарювання сфери послуг в Україні. Наведено механізми, методичний та практичний інструментарій щодо реалізації перспективних напрямів туристичного бізнесу, харчової промисловості та ресторанного господарства в період кризи й повоєнного відновлення національної економіки в руслі сталого розвитку, які мають зацікавити фахівців галузі – як практиків, так і науковців.

Дослідження проблем розвитку та регулювання бізнесу в умовах кризи сприятиме розвитку сфери послуг та харчування, що позитивно відбиватиметься на економіці країни в цілому.

Викладені у монографії концептуальні засади розвитку туризму та суб'єктів господарювання сфери послуг, методологічний та практичний інструментарій механізму їх реалізації мають зацікавити фахівців: практиків і науковців. Видання призначене для науковців, керівників і спеціалістів туристичного та готельно-ресторанного секторів, викладачів, аспірантів та студентів вищих закладів освіти.

Розділ 2

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ В КРИЗОВИЙ ПЕРІОД

2.1 АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ НА ЕКОНОМІЧНУ ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

**Тимчук С. В., кандидат економічних наук,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Уманський національний університет садівництва**

Сучасний ринок туристичних послуг в Україні знаходиться на стадії інтенсивного розвитку, що створює велику конкуренцію серед туроператорів та готелів. Вивчення сучасних тенденцій функціонування ринку туризму в Україні є надзвичайно важливим для розуміння проблем, що стоять перед туристичною галуззю країни, а також для виявлення можливостей в подальшому розвитку туризму в Україні.

Розвиток туристичної галузі є важливим елементом економіки багатьох країн світу, у тому числі й України. Потенціал туризму в Україні необхідно забезпечувати на належному рівні, що у свою чергу дозволить забезпечити стійкий економічний розвиток країни та задоволення потреб туристів. Успішне функціонування ринку туристичних послуг може бути досягнуто лише за умови узгодження обсягів туристично-ресурсного потенціалу, туристичного господарства, туристичної інфраструктури та туристичних потоків в межах географічних кордонів України. Метою даного дослідження є оцінка ефективності розвитку туристичного сектору, забезпечення його необхідними туристичними ресурсами та аналіз географічних особливостей розвитку туризму в Україні. Дослідження в цій області може стати важливим кроком на шляху до створення ефективної туристичної галузі в Україні.

Розвиток ринку туристичних послуг в Україні – це складна багатоступенева система взаємопов'язаних елементів, які тісно взаємодіють та взаємовпливають один на одного в багатьох аспектах [1]. Ринок туристичних послуг відіграє надзвичайно важливу роль у розвитку національної економіки України, оскільки він може забезпечити виконання економічних, соціальних та гуманітарних функцій, створити передумови для прискореного зростання суміжних секторів [2].

При вивченні географічних особливостей туристичного ринку України необхідно звернути увагу на її місце розташування. Україна знаходиться в центрі Європи, що забезпечує великий потенціал для розвитку туризму завдяки своїй природній красі, культурному та історичному надбання та різноманіттю регіонів. Згідно з даними Всесвітньої туристичної організації (WTO), Україна знаходиться серед 15 країн-лідерів світу за кількістю залучених іноземних туристів.

Зважаючи на положення країни, її геополітичний вплив на міжнародній арені та попит на туризм, незважаючи на негативні фактори, Україна може стати серйозним гравцем на європейському туристичному ринку. Експерти відзначають, що внутрішній туризм може забезпечувати щорічні прибутки для державного та місцевих бюджетів на рівні 10 млрд. доларів, що становить понад третину річних бюджетних надходжень, і це ще не враховуючи потенційних вигід для суміжних секторів [3].

В сучасних умовах розвиток туризму є надзвичайно важливим для поліпшення економіки та посилення міжнародних контактів, зокрема між представниками різних конфесій. Ця проблема стосується і України, де формується особливе уявлення про релігію як про фундаментальний вимір буття, який визначає світорозуміння значної частини населення.

Туристично-екскурсійна робота в Україні в нових умовах набуває особливого значення як джерело отримання знань про історію розвитку релігії в країні. Релігія є духовним стрижнем будь-якої національної культури та об'єднавчою основою нації, тому володіння відповідним масивом знань є необхідною умовою подальшого розвитку суспільства і збереження його культурних надбань [4]. Останні дослідження вказують на особливості та характеристики релігійного туризму та паломництва, а також на головні перешкоди їх розвитку в Україні. У зв'язку з цим, значна увага приділена аналізу цих факторів. Дослідження виокремлюють ключові причини, які заважають розвитку релігійного туризму в Україні [5].

Україна має багатий культурний спадок, і тому культурний туризм є одним з основних напрямків туризму в країні. Серед культурних об'єктів, які привертають туристів, є стародавні міста, замки та фортеці, музеї та галереї, національні парки та інші пам'ятки. Культурні фестивалі та події, які проводяться в різних регіонах країни, також популярні серед туристів.

Природний туризм – це ще один важливий напрямок туризму в Україні. Туристи можуть відвідати національні парки та заповідники, гірські курорти та курорти на побережжі Чорного та Азовського морів, а також насолоджуватися активним відпочинком, таким як велосипедні тури, рафтинг, альпінізм, каякінг та інші види спорту.

Один із найбільш популярних регіонів серед відпочивальників – Кримський півострів. Його мальовничі пейзажі, сонячний клімат та морський відпочинок приваблюють туристів з різних країн світу. Але окрім Криму, Україна має ще безліч регіонів зі своїми унікальними особливостями та потенціалом для розвитку туризму. Карпатський регіон, наприклад, славиться своїми гірськолижними курортами та екотуризмом. Поліський регіон має потенціал для розвитку рибальства та еко-туризму, завдяки великій кількості річок та озер. Приазовський регіон привертає туристів своїми пляжами та морськими курортами. Чернігівсько-Сумський та Придніпровський регіони мають потенціал для розвитку культурного туризму, завдяки численним історичним та архітектурним пам'яткам. Кожен з цих регіонів має свої унікальні особливості та потенціал для розвитку туристичної галузі.

Найефективнішими інструментами підтримки туризму в країні є заходи, пов'язані з просуванням туристичних послуг та формуванням цілісного образу країни чи регіону. На сьогодні також робиться наголос на сталому розвитку місцевості, пов'язаному зі збереженням навколишнього середовища та клімату. З урахуванням географічних особливостей кожного регіону, можна створити сприятливі умови для туризму та розвитку економіки країни [6].

Незважаючи на наукові досягнення в дослідженні зовнішнього середовища туристичного бізнесу, проблема його трансформації в кризових умовах є мало дослідженою, тому важливо виявляти зміни у зовнішньому макросередовищі туристичних підприємств України та їх вплив на конкурентоспроможність та стійкість відповідних галузевих ринків [7]. В Україні завжди бракувало скоординованих дій між приватним та державним сектором економіки, тому надзвичайно важливо усвідомлювати значення заходів підтримки туристичного підприємництва, що є необхідними в українських реаліях, але ефективно впровадження цих заходів потребує узагальнення та використання досвіду інших країн [8, 9]. Україна характеризується нерівномірним розподілом туристичних потоків по різних регіонах. Ця проблема була піддана дослідженню в ряді наукових доробок [10].

Потрібно розглянути Україну як туристично привабливу державу, яка може задовольнити найвибагливіші смаки іноземних туристів. Необхідно створити належні умови для організації різних видів туризму, таких як пізнавальний, діловий, оздоровчий і релігійний. Україна має багату культурно-історичну спадщину, включаючи релігійну, яка відображає все розмаїття її духовного життя. Пропагування туризму в Україні сприяє всебічному розвитку суспільства в цілому.

Проте варто зазначити, що військові дії мають значний вплив на розвиток туризму в Україні. Наукові публікації деяких учених присвячені дослідженню різних аспектів впливу війни та тероризму на туристичну галузь у різних країнах та регіонах. Тому, важливо враховувати цей аспект при розробці туристичної політики і стратегії розвитку туризму в Україні [11].

Хоча кожен регіон України має свій потенціал для розвитку туризму, але у цій галузі існують значні проблеми. Зокрема, інфраструктура не завжди відповідає потребам туристів, сервіс недостатньо якісний, а рекламна кампанія неефективна. Щоб привабити до країни більше іноземних туристів, влада та бізнес повинні спільно розробляти стратегії, спрямовані на вирішення цих проблем та забезпечення сталого розвитку туризму в Україні.

Україна має перевагу, оскільки розташована в центрі Європи і має багатий природний ресурс та унікальну культурну спадщину. Крім того, Україна є точкою зупинки на шляху до інших країн та розташована на перехресті транспортних маршрутів між Європою та Азією, що збільшує потенціал розвитку транзитного туризму. Транзитний туризм є однією з головних складових туристичної галузі України. Особливості розвитку транзитного туризму в Україні пов'язані з її географічним положенням та

транспортною інфраструктурою. Основні форми транзитного туризму в Україні – автомобільний, залізничний та авіаційний [12–14].

Незважаючи на це, у країні існує ряд проблем, які необхідно вирішувати для забезпечення сталого розвитку галузі. Недостатня розвиненість транспортної інфраструктури та сервісу для туристів є однією з цих проблем. Також відсутність ефективного маркетингу та просування транзитного туризму у світі є чинником, що обмежує можливості розвитку даного напрямку.

Не слід забувати, що Україна має багатство та різноманіття природних ресурсів, таких як Карпати, Кримські гори, Чорне та Азовське моря, Дніпро та інші річки та водойми, національні парки та заповідники, які можуть привабити відвідувачів з усього світу.

Україна здатна стати лідером у розвитку екотуризму завдяки своїм природним багатствам, які включають ліси, гірські масиви, річки, озера, болота, степи та пустелі. Наприклад, ліси України є прекрасним місцем для грибництва, збору ягід, екологічного туризму та активного відпочинку, що підтримує здоровий спосіб життя. Гірські масиви Карпат та Криму є привабливими місцями для туристів, де можна займатися гірським туризмом, спортивними змаганнями та здоровим відпочинком. Річки та озера України надають можливості для розвитку водного туризму, такого як веслування, риболовля та водні прогулянки. І звичайно, розвиток екотуризму потребує уваги до збереження та охорони навколишнього середовища, адже природні багатства – це найцінніший капітал країни.

Степові та пустельні ландшафти України відзначаються значним туристичним потенціалом, зокрема для розвитку різних видів активного відпочинку, таких як туризм на відкритому повітрі, туризм на конях, велоспорт та інші. Проте, в зв'язку з необхідністю забезпечення сталого розвитку туризму, важливо зберігати та захищати природні ресурси України, щоб не порушувати екологічний баланс. Недбале ставлення до навколишнього середовища може призвести до знищення туристичних ресурсів та негативно вплинути на туристичний рух в Україні. Отже, необхідно приділяти відповідну увагу збереженню природних ресурсів та розумному розвитку туризму в Україні [15].

Туристичний потенціал України на міжнародній арені достатньо високий: курорти та рекреаційні території в державі становлять майже 9,1 млн. га (15 % території), а експлуатаційні запаси мінеральних вод забезпечують використання їх в обсязі понад 64 тис. кубометрів на добу.

Україна є країною з довгою та різноманітною історією, що спричинило виникнення значної кількості історичних та культурних пам'яток. Це забезпечує потенціал для розвитку культурного туризму, зокрема туризму, що пов'язаний з вивченням місцевої історії та культури. Сучасними формами організації такого туризму є культурно-історичні маршрути та комплексні тури, які об'єднують культурно-історичні пам'ятки, музеї, галереї та інші культурні об'єкти в певному регіоні. Однак варто

звернути увагу на захист та збереження цих цінностей, щоб забезпечити сталий розвиток туризму та зберегти національну спадщину для майбутніх поколінь [16].

Україна славиться своєю різноманітною культурною спадщиною, яка привертає увагу туристів з усього світу. Особливо популярними серед туристів є етнографічні маршрути та тури, що передбачають відвідування заповідників, національних парків та сіл, де збереглися культурні традиції певних етнічних груп. Такі маршрути є не лише цікавими для туристів, але й є важливим джерелом збереження культурної спадщини та стимулюють розвиток етнотуризму [17].

Крім того, в Україні поширені культурні фестивалі та події, що сприяють розвитку подієвого туризму. Фестивалі музики, танців, кіно, театру та інші події привертають значну кількість туристів та дозволяють показати світовому співтовариству багату культурну спадщину України. Поєднання культурних фестивалів з іншими видами туризму, такими як екологічний та пригодницький, може стимулювати розвиток нових форм туризму та забезпечувати сталий розвиток туристичної галузі [18].

Україна, знаходячись поруч із великими ринками збуту, такими як Європа та країни СНД, може сприяти розвитку бізнес-туризму та зростанню популярності країни серед бізнесменів та інвесторів. Розташування України в центрі Європи та її відмінні транспортні зв'язки з багатьма країнами створюють сприятливі умови для проведення міжнародних конференцій і інших заходів. Крім того, Україна має значну культурну спадщину, яка може привернути увагу іноземних відвідувачів, що шукають нові можливості для бізнесу та інвестицій. Таким чином, Україна має потенціал для розвитку бізнес-туризму та залучення іноземних інвесторів завдяки своєму географічному розташуванню та культурній спадщині. Відмінна транспортна інфраструктура, яка забезпечує зв'язок з багатьма країнами, та розвинуті міста, такі як Київ, Львів, Харків та Одеса, є ключовими факторами для проведення міжнародних конференцій та інших подій в Україні.

Наслідки економічної кризи та політичної нестабільності, які спостерігаються в країні, можуть протидіяти розвитку туризму та інвестиційного клімату. Розвиток бізнес-туризму в Україні потребує зміцнення співпраці з іншими країнами та організаціями. Україна вже є членом різних міжнародних організацій, таких як Світова туристична організація та Європейська організація з розвитку туризму, що сприяє залученню іноземних туристів та інвесторів.

Проте на сучасному етапі в туристичному секторі України є ряд невирішених проблем (рисунок 2.1.1).

Україна, як країна з великим потенціалом для розвитку туризму, стикається з рядом внутрішніх та зовнішніх факторів, які можуть впливати на якість туристичних послуг та конкурентоспроможність на міжнародному ринку. У віддалених від великих міст територіях спостерігається недостатня розвинутість інфраструктури, такої як готелі, дороги та аеропорти, може становити перешкоду для задоволення потреб туристів. Також слід

відзначити, що значна частина об'єктів, особливо на Сході України, були зруйновані внаслідок військової агресії, що може негативно вплинути на туристичний рух.

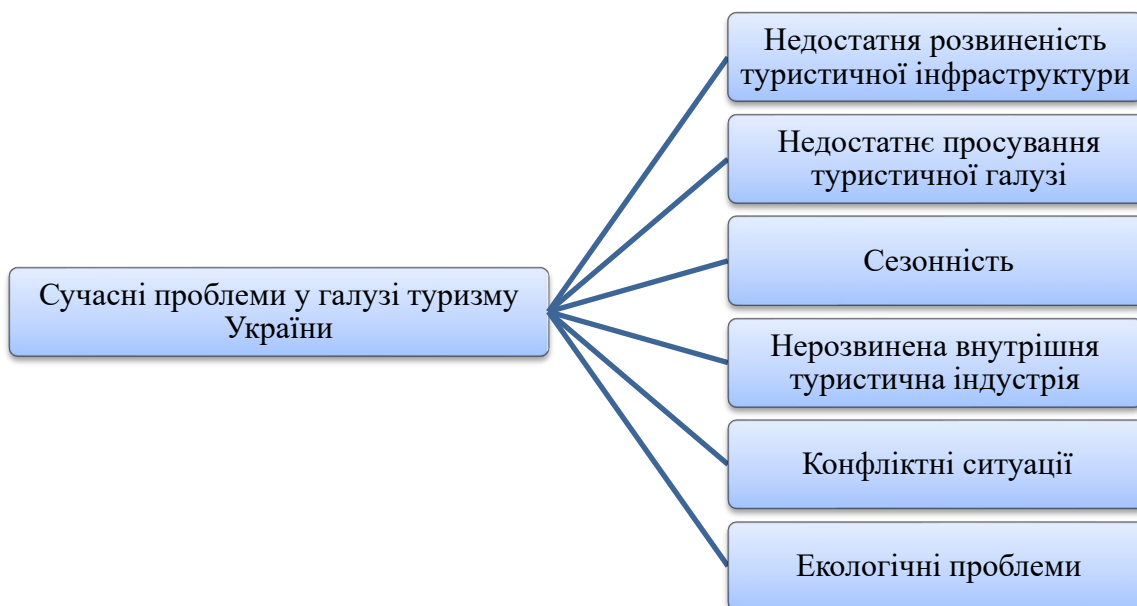

Рисунок 2.1.1 – Сучасні проблеми у галузі туризму України

Окрім того, Україна має проблеми з ефективним просуванням своїх туристичних ресурсів на міжнародному ринку через брак комплексних маркетингових стратегій та інструментів. У цьому контексті, розвиток маркетингових програм, що будуть сприяти підвищенню свідомості про туристичні можливості України серед зарубіжних туристів та інвесторів, стає надзвичайно важливим завданням.

Низька екологічна свідомість та недбале ставлення до природних ресурсів також можуть стати проблемою для розвитку туризму в Україні. Забруднення природних об'єктів та порушення природного ландшафту можуть погіршити якість туристичних послуг та вплинути на притягнення туристів до регіону. Тому, необхідно активно впроваджувати екологічно чисті технології та розвивати екотуризм, що дозволить забезпечити сталий та екологічно безпечний розвиток туризму в Україні.

В Україні існує проблема з розвитком внутрішнього туризму, обумовлена недостатньою мобільністю та обмеженою кількістю туристичних маршрутів та пропозицій відпочинку. За останні роки відбулося поживлення у розвитку внутрішнього туризму, причиною чого стала пандемія.

Більшість іноземних туристів відвідують Україну влітку та взимку, що призводить до нерівномірного розподілу туристичного навантаження. На більшості території України спостерігається низький туристичний сезон зазвичай з травня по вересень. Однак, деякі туристичні об'єкти, такі як гірськолижні курорти чи туристичні міста з історичними пам'ятками, можуть бути популярні протягом зимового сезону або в будь-який час року.

Останні статистичні дані свідчать про значний негативний вплив пандемії covid-19 на туристичний сектор України. У першому півріччі 2020 року загальний внесок туристичної галузі до ВВП України становив 5,3 %. Такий показник свідчить про значні втрати в цій галузі, що викликало зниження показників на туристичному ринку. Однак, необхідно враховувати, що дані можуть бути неповними, оскільки пандемія продовжує впливати на туристичний сектор, і ефект її впливу може збільшитись з часом. Отже, важливо приймати ефективні заходи для підтримки туристичного сектору в умовах пандемії [19]. За попередні п'ять років (2015–2019), при урахуванні негативного впливу військового конфлікту на Сході, цей показник коливався в межах 7,5 %–8 %, що відповідало світовим показникам в галузі туризму. Враховуючи тісний зв'язок цього показника з ефектами пандемії, варто відзначити негативні тенденції в цьому секторі.

Туроператори та турагенти обслуговують переважну більшість споживачів туристичних послуг, які мандрують з метою відпочинку та розваг. Їх кількість становить більше 90 % від загальної кількості туристів. Оскільки туризм має на меті забезпечити людині вільний час, що проводиться у мандрівках з отриманням фізичної та психологічної користі і цікавих вражень, то ці туристи є основними користувачами туристичних послуг. Розмір вільного часу на розвиток та відпочинок дозволяє залучити більше людей до туристичної галузі та оптимізувати їх використання.

За період з 2017 по 2019 рік кількість туристів зросла на 118,5 %. Збільшення кількості туристів спостерігалось у відпочинково-розважальному напрямку – на 128,9 %, службовому і навчальному – на 37,4 %, спортивному – на 48,3 %. Найбільше збільшення кількості туристів відбулося у спеціалізованому напрямку – на 778 %, такому як екологічний, сільський, кулінарний, винний, фестивальний, військовий, спелеотуризм тощо.

Проте питома вага спеціалізованого туризму у всій кількості туристів становить всього 0,19 %, тому він не мав значного впливу на загальний показник зростання по країні. Зростання кількості відпочинково-розважального туризму могло призвести до значного збільшення кількості подорожуючих дітей, яке становить 2,7 рази за останні два роки [20].

Динаміку кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами (юридичні особи) метою поїздки яких було дозвілля та відпочинок розглянемо на прикладі таблиці 2.1.1.

Відбулось зниження питомої частки туристів, які відвідали Україну з метою відпочинку та дозвілля на 6 %, в сегменті внутрішніх туристів питома частка зросла на 11 % за досліджуваний період. Загальний потік туристів в Україні зменшився за рахунок іноземних туристів. Однією з причин стала військова агресія Російської Федерації на території України з 2014 року та пандемія SARS-CoV-2, яка на початку 2020 р. мала великий вплив на стан та подальший розвиток туристичної галузі. Натомість відбулось поживлення внутрішнього туризму в Україні. Кількість внутрішніх туристів за 2017–2020 рр. зросла у 1,8 раз, з них туристів, які подорожували з метою дозвілля

та відпочинку у 2,2 раз. У 2020 р. питома частка внутрішніх туристів, які подорожували з метою відпочинку та дозвілля становила 64,9 % загальної кількості туристів.

Таблиця 2.1.1 – Розподіл туристів, обслугованих туроператорами та турагентами за метою поїздки – дозвілля та відпочинок, осіб [21].

Показник	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Абсолютне відхилення (+;-)
Обслуговано туристів, усього	2403987	1606285	5319952	1957410	-446577
з них з метою дозвілля і відпочинку	2143615	1535356	4963974	1871767	-271848
Питома частка туристів за метою поїздки (дозвілля і відпочинок) до загальної кількості, %	89,2	95,6	93,3	95,6	6
Обслуговано внутрішніх туристів, усього	103652	95848	449655	187530	83878
з них з метою дозвілля і відпочинку	55965	55698	232756	121628	65663
Питома частка туристів за метою поїздки (дозвілля і відпочинок) до загальної кількості, %	54,0	58,1	51,8	64,9	11

Згідно з даними, можна зробити висновок, що загальна кількість обслугованих туристів в Україні знизилась у 2020 році через карантинні обмеження, але питома частка туристів з метою дозвілля і відпочинку зростає. Також можна зрозуміти, що у 2018 році туроператори та турагенти обслуговували більше туристів з метою дозвілля та відпочинку, аніж в 2017 та 2019 роках.

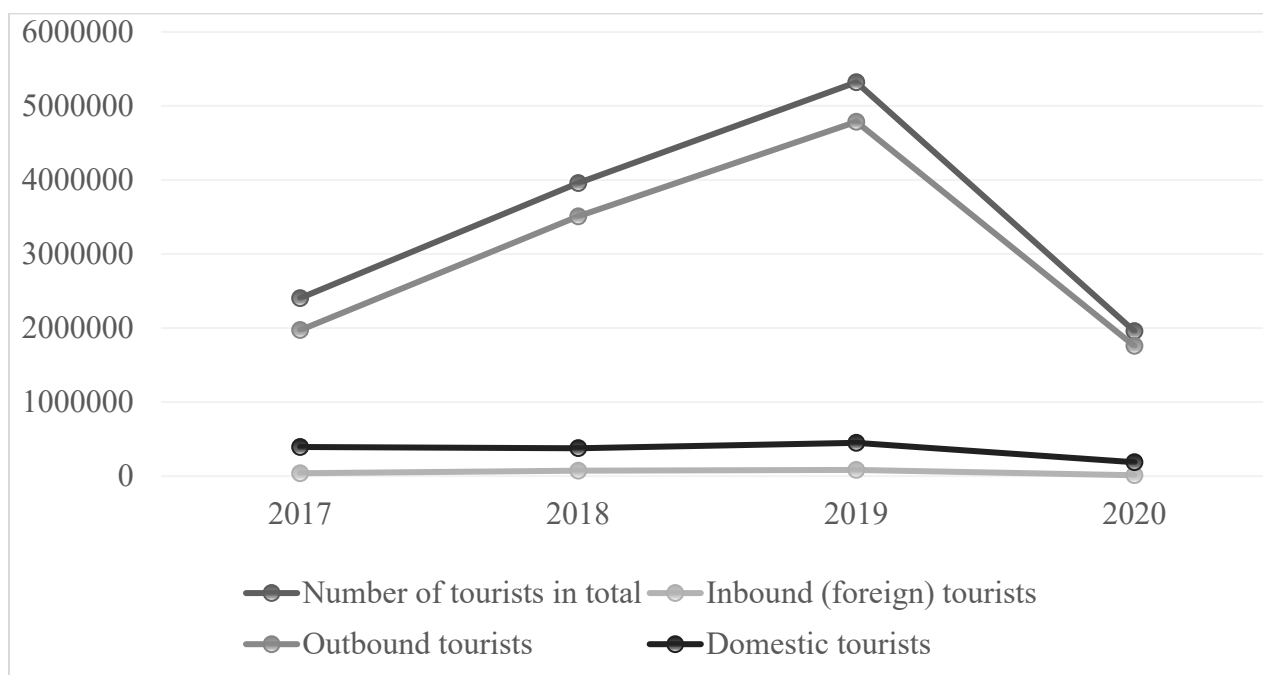
З питомою часткою туристів за метою поїздки – дозвілля і відпочинок можна побачити, що вона зростала з 89,2 % у 2017 році до 95,6 % у 2018 році, та знову знизилась до 93,3 % у 2019 році, але в 2020 році вона знову збільшилась до 95,6 %. Це може свідчити про те, що туристи більш активно відпочивають в Україні, а не займаються іншими видами туризму, такими як бізнес-туризм або медичний туризм.

З огляду на зміни в тенденціях можна зробити висновок, що зростання кількості туристів з метою дозвілля та відпочинку у 2018 році могло бути пов'язано зі збільшенням маркетингових зусиль з боку туристичних компаній та розвитком туристичної інфраструктури. У 2019 році спостерігалось зниження питомої частки туристів за метою поїздки – дозвілля та відпочинок, можливо, з причини економічної нестабільності в країні та зменшення довіри до українського туристичного продукту. Однак,

у 2020 році, коли світ охопила пандемія COVID-19, можна побачити збільшення питомої частки туристів з метою дозвілля та відпочинку, що може свідчити про те, що в умовах обмежень багато людей віддали перевагу відпочинку в межах своєї країни.

Результативність роботи туристичних операторів та туристичних агентів України в період проведення дослідження залежала від багатьох факторів (рисунок 2.1.2).

По-перше, загальна кількість туристів в Україні зростала протягом років з 2016 по 2019, досягнувши максимальної кількості в 2019 році (5319952 осіб). Однак у 2020 році ця кількість зменшилася на 63 % через пандемію COVID-19 та пов'язані з нею обмеження.

Рисунок 2.1.2 – Кількість туристів, обслуговуваних в Україні*
Джерело: *за даними Державного комітету статистики України

По-друге, кількість іноземних туристів в Україні також збільшувалася з 2016 по 2019 роки, досягнувши максимальної кількості в 2019 році (83703 осіб). Однак у 2020 році кількість іноземних туристів зменшилася на 86 %, що знову ж таки пов'язується з пандемією COVID-19 та обмеженнями на пересування.

По-третє, кількість виїзних туристів з України зростала з 2016 по 2019 роки, досягнувши максимальної кількості в 2019 році (4786594 осіб), але також зменшилася у 2020 році на 63 %.

По-четверте, кількість внутрішніх туристів у 2016–2017 роках збільшувалася, але потім почала зменшуватися, досягнувши мінімальної кількості в 2020 році (187530 осіб). Це пов'язано зі зменшенням рівня доходів громадян та пандемією COVID-19.

У зв'язку зі зниженням показників функціонування туристичного сектору України відзначається наявність різноманітних факторів, які мають на це вплив. Зокрема, політичні чинники, такі як військові конфлікти на території країни, обмеження руху через кордони, а також перебування України в «червоній зоні» за показниками захворюваності на COVID-19, відносяться до несприятливих факторів. Крім того, економічні чинники, такі як динаміка валютних курсів, рівень доходів населення, зовнішній борг країни, а також зниження попиту в галузі надання послуг на тлі пандемії, також впливають на ситуацію. До соціальних факторів, які мають відношення до зниження показників функціонування туристичної галузі, можна віднести рівень освіти населення та рівень зайнятості, оскільки останній знизився внаслідок пандемії.

Серед факторів, які мають найбільший позитивний вплив на роботу туристичного сектору України, можна відзначити наступні: політичні – активізація діяльності в сфері стратегічного планування туристичної діяльності на загальнодержавному рівні та зменшення адміністративного контролю в сфері туризму; економічні – збільшення зацікавленості у внутрішньому туризмі у зв'язку з обмеженнями на перетин кордонів; технологічні – загальнодержавний курс на цифрову трансформацію адміністративних послуг, використання засобів електронного маркетингу та можливість запровадження віддаленої/дистанційної форми надання послуг. [7].

У першому півріччі 2020 року внесок туризму в рівень зайнятості населення склав 4,8 %. Цей показник становив у діапазоні 5,5 %–5,8 % протягом періоду з 2015 по 2019 рік [22].

Зміни в динаміці кількості обслуговуваних туристів туристичними операторами та туристичними агентами відбулися в розрізі областей України (таблиця 2.1.2).

Таблиця 2.1.2 – Динаміка кількості туристів, обслугованих туроператорами та туристичними агентами, за регіонами

Область	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відхилення (+;-) 2017 р. до 2020 р.
1	2	3	4	5	6
Україна	2 806 426	3 957 623	5 319 952	1 957 410	-849016
Вінницька	38634	13028	20264	7936	-30698
Волинська	17047	9513	9247	2726	-14321
Дніпропетровська	75526	40845	57059	22611	-52915
Донецька	9231	16804	21626	10324	1093
Житомирська	9516	8940	11253	5052	-4464
Закарпатська	14652	11641	13522	7893	-6759
Запорізька	47675	31679	31521	17984	-29691
Івано-Франківська	73309	42971	43861	54864	-18445
Київська	36983	22865	29656	14086	-22897

Продовження таблиці 2.1.2

1	2	3	4	5	6
Кіровоградська	8436	3033	4335	1937	-6499
Луганська	2825	972	1129	404	-2421
Львівська	175150	114364	143222	52690	-122460
Миколаївська	11805	6280	8402	2890	-8915
Одеська	72302	51898	59632	14948	-57354
Полтавська	19032	4215	3498	2660	-16372
Рівненська	11168	5801	9494	5186	-5982
Сумська	11185	6378	9429	4199	-6986
Тернопільська	9558	5863	8450	2318	-7240
Харківська	51929	25070	33021	18164	-33765
Херсонська	20278	5330	4208	2426	-17852
Хмельницька	26829	5027	9401	5312	-21517
Черкаська	20953	5786	8692	1811	-19142
Чернівецька	20341	17946	15178	4555	-15786
Чернігівська	15974	4195	5982	4383	-11591

Загалом, динаміка кількості туристів, обслугованих туроператорами та туристичними агентами в Україні за 2017–2020 рр., характеризується загальним зростанням у 2018 та 2019 рр. та різким спадом у 2020 році.

Аналізуючи регіони України, можна побачити, що окрім м. Києва, Івано-Франківської та Донецької областей, у всіх інших регіонах спостерігається загальний спад кількості туристів, обслугованих туроператорами та туристичними агентами. Зокрема, найбільший спад був зафіксований у Львівській області (з 143,222 у 2019 р. до 52,690 у 2020 р.) та Одеській області (з 59,632 у 2019 р. до 14,948 у 2020 р.).

У той же час, м. Київ, як туристичний центр України, відзначився зростанням кількості туристів на 14,9 % (з 71,5 % у 2017 р. до 86,3 % у 2020 р.). Також у Івано-Франківській області відбулося незначне зростання кількості туристів на 0,2 % (з 2,6 % у 2017 р. до 2,8 % у 2020 р.). В Донецькій області також було зафіксовано зростання кількості туристів з 0,3 % до 0,5 % до загальноукраїнського обсягу.

Таким чином, загальна динаміка кількості туристів в Україні за 2017–2020 рр. свідчить про те, що більшість регіонів країни зазнали спаду туристичного потоку, але м. Київ, Івано-Франківська та Донецька області продовжували розвиватися в туристичному відношенні.

Туристичний бізнес відіграє важливу роль у економіці міста Києва, що пов'язаний з прийомом гостей як з України, так і з-за кордону, а також із економічною активністю в галузі обслуговування. Київ має значну історико-культурну спадщину, сучасне мистецтво та оздоровчу базу, що дозволяє формувати туристичний продукт та перетворювати туризм у важливу галузь міської економіки. У місті функціонують різні заклади розміщення, зокрема

готелі різної категорії власності та підпорядкування, серед яких можна виділити Hyatt Regency Kyiv, Opera Hotel Kyiv, Hilton Kyiv, Fairmont Grand Hotel Kyiv, InterContinental Kyiv, Premier Palace Hotel Kyiv та інші готелі класу 5 зірок. За даними на початок 2020 року, Київ був визнаний найбільш вигідним містом Європи для бюджетного відпочинку та зайняв перше місце в рейтингу туристичних міст Європи для бюджетної подорожі.

Івано-Франківська область є однією з найбільш перспективних областей України з точки зору розвитку туризму. Її величезний потенціал зумовлений численними природними і культурними цінностями, які приваблюють відвідувачів з усіх куточків світу. За статистикою, Івано-Франківська область займає провідні позиції в країні за обсягами доходів від туристичного збору, що надходять до місцевих бюджетів, та є однією з провідних областей в Україні для внутрішнього туризму.

Однією з основних привабливостей області є її здатність задовольнити потреби туристів у зимових видів відпочинку. За даними досліджень, на території області знаходиться низка гірських регіонів, які прекрасно підходять для розвитку гірськолижного туризму. Сезон гірськолижних курортів зазвичай триває з початку грудня по березень в низинних районах та з жовтня по кінець травня в горах, що є дуже важливим для залучення туристів. Серед найбільш відомих та відвідуваних гірськолижних центрів області можна відзначити Паляницю, Яблуницю, Ворохту, а також міжнародний гірськолижний курорт «Буковель», який успішно розвивається та набуває все більшої популярності.

Території та об'єкти Івано-Франківської області, які є об'єктом заповідного фонду, займають величезну площу 195,633 тис. га. З них 30 тис. га – загальнодержавного значення, а ще 426 територій – місцевого значення, включаючи 1 природний заповідник, 3 національні природні парки, 3 регіональні ландшафтні парки, 60 заказників, 181 пам'ятку природи, 5 дендрологічних парків, 8 парків пам'яток садово-паркового мистецтва та 195 заповідних урочищ. Завдяки природним умовам та охороні навколишнього середовища, Івано-Франківська область має величезний потенціал для розвитку екологічного туризму.

Ще одним із лідерів на туристичному ринку* була Донецька область, яка має величезний туристичний потенціал, пропонує численні можливості для розвитку туризму. Регіон має видатні гідрологічні, геологічні та біологічні пам'ятки природи, багате історичне минуле та численні пам'ятки історії та культури, курортні комплекси та десятки унікальних виробництв. У зв'язку з наявністю природно-кліматичних ресурсів регіону, розвиток екологічного туризму в Донецькій області стає більш актуальним. Територія області містить природні комплекси, які відзначаються збереженням своєї первісності та можуть використовуватись для різноманітних наукових досліджень, або надають можливості для отримання естетичної насолоди. Серед таких місць можна відзначити:

---

* *станом на 2020 р.*

- ботанічні природні заповідники: Хомутовський степ, Кам'яні могили, Азовська дача, Чердакли та ін.;
- ландшафти Білосарайської коси;
- ряд зоологічних та орнітологічних заказників: Кривокоський лиман, Білосарайська та Крива коса;
- етимологічні заказники: Старченківський та Кальчинський. Крім того, на території області можна зустріти давні геологічні пам'ятки природи.

Особливо виділяються Дружківські скам'янілі дерева, а також крейдяні Святі Гори, що є унікальним об'єктом, який зберіг рідкісні рослини давнини.

Таким чином, Донецька область приваблює туристів з усього світу, що сприяє розвитку туризму.

Україна приваблює туристів своєю багатю сакральною та духовною спадщиною. Згідно з дослідженнями, на території України жили народи з різним релігійним світоглядом, що привело до створення широкого розмаїття культових споруд, таких як церкви, костьоли, синагоги, монастирі та скити. Збереження цих об'єктів є великим досягненням для більшості регіонів України і передумовою для розвитку релігійного та паломницького туризму.

Сакральна та духовна спадщина є важливими факторами для розвитку туризму в Україні, зокрема культурного туризму. Сакральні та духовні об'єкти привертають увагу туристів, які зацікавлені в культурному відпочинку та бажають пізнати історію, традиції та культуру України. Розвиток культурного туризму є актуальним завданням для України, оскільки такий вид туризму може забезпечити стабільний розвиток туристичної галузі та збільшити дохід від туризму в країні.

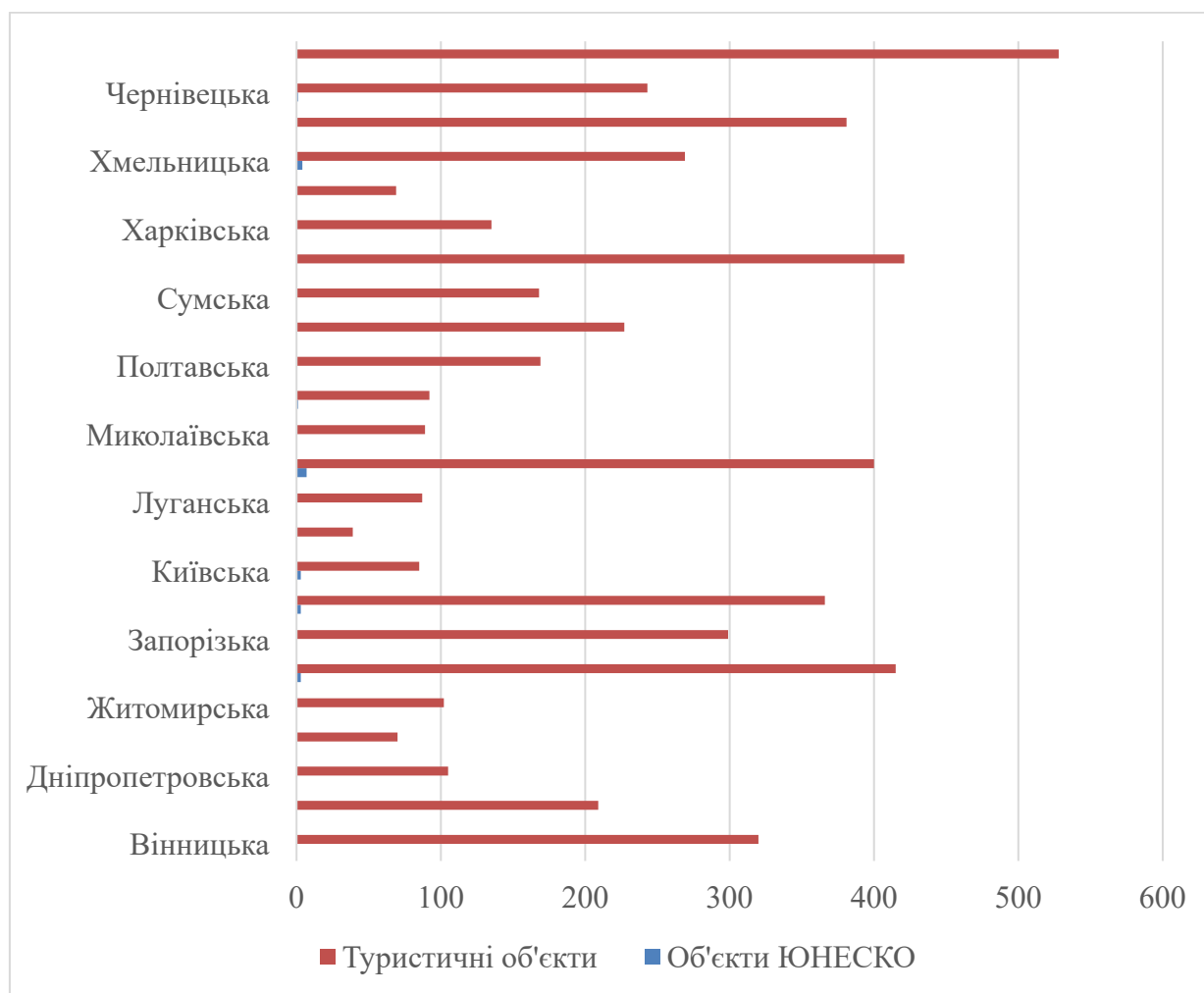
Розвиток релігійного туризму в Україні пов'язаний з історичними та культурними традиціями релігійного паломництва, що становить привабливість для туристів, які бажають відвідати святині та храми. Наприклад, Львів відомий своїми костелами та церквами, тоді як Київ має значний набір історичних та культурних місць, пов'язаних з релігією. Умань, з іншого боку, відома як осередок хасидизму.

Україна має різноманітну структуру організаторів релігійного туризму і паломництва, серед яких можна виділити три групи. Перша група церковні (релігійно-конфесійні) структури різних рівнів, які займаються паломницькою діяльністю. Друга група це світські громадські організації, що, зазвичай, пов'язані з релігійними організаціями. Нарешті, третя група це світські комерційно-бізнесові організації – підприємства, що іноді теж можуть бути пов'язані із церковними структурами, але здебільшого діють самостійно.

Україна налічує близько 130 паломницьких відділів, служб, агентств та фірм. Географія пропонованих маршрутів охоплює всю територію України та усі країни Європи і Близького Сходу. У середньому одна з таких служб пропонує приблизно 50 поїздок за рік. Визначення кількості внутрішніх релігійних туристів є неможливим [4].

На державному обліку в країні перебувають понад 130 тис. пам'яток, в тому числі понад 57 тис. пам'яток археології, понад 51 тис. пам'яток історії, майже 6 тис. пам'яток монументального мистецтва, понад 16 тис. пам'яток архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтних. Функціонують понад 60 історико-культурних заповідників, в тому числі близько 15 мають статус національних.

Результати проведеного групування кількості туристичних об'єктів в розрізі областей України розглянемо на рисунку 2.1.3.

Рисунок 2.1.3 – Кількість туристичних об'єктів в розрізі регіонів України

За результатами аналізу можна зробити висновок, що найбільшу кількість об'єктів ЮНЕСКО має Чернігівська область (528 об'єктів), на другому місці є Тернопільська область (421 об'єкт), а на третьому – Рівненська область (227 об'єктів).

Найбільшу кількість туристичних об'єктів зосереджено у Чернігівській області (528 об'єктів). У наступну групу (400–500 об'єктів) входять Тернопільська область (421 об'єкт) та Закарпатська область (415 об'єктів). До наступної групи (300–400 об'єктів) областей входять: Вінницька (320

об'єктів), Івано-Франківська (366), Львівська (400), Черкаська (381) області. В групу від 200 до 300 об'єктів входять області: Волинська (209), Запорізька (299), Рівненська (227), Хмельницька (269), Чернівецька (243) області.

В групу з обмеженнями 100–200 об'єктів увійшли Дніпропетровська (105 об'єктів), Полтавська (169), Сумська (168), Харківська (135) області.

Найбільша кількість областей увійшли в групу з обмеженням 0–100 об'єктів: Донецька (70 об'єктів), Житомирська (102), Київська (85), Кіровоградська (39), Луганська (87), Миколаївська (89), Одеська (92), Херсонська (69) області.

Найбільше співпадінь за результатами аналізу кількості об'єктів ЮНЕСКО та загальної кількості туристичних об'єктів в кожному регіоні спостерігається в Тернопільській області (3 об'єкти ЮНЕСКО і 415 туристичних об'єктів) та Чернігівській області (1 об'єкт ЮНЕСКО і 528 туристичних об'єктів).

Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні станом на 2021 рік налічує 7 найменувань, що приблизно становить 0,62 % від загальної кількості об'єктів Світової спадщини у світі (1121 станом на 2020 рік). У 2021 році український уряд запропонував внести до переліку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО ще 17 об'єктів [23]. 4 з 7 українських об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО повністю знаходяться в межах території України. Інші 3 пам'ятки частково перебувають на території інших держав.

Щодо мінімальної кількості туристичних об'єктів, то серед таких регіонів відзначимо Донецьку область (70), Херсонську область (69) та Кіровоградську область (39). Таким чином, можна зробити висновок, що наявність туристичних об'єктів у регіонах України є досить нерівномірною, проте існує потенціал для розвитку туризму у кожному з регіонів.

Для аналізу економічної ефективності роботи суб'єктів туристичної галузі України обрано статистичні збірники випущені Державним комітетом статистики України. Проте у статистичному збірнику за 2020 р. відсутні показники роботи суб'єктів туристичної діяльності (рисунки 2.1.4).

Дохід від надання туристичних послуг зріс з 18,5 млрд грн у 2017 році до 31,9 млрд грн у 2019 році. Це свідчить про позитивну динаміку розвитку туризму в Україні. Дохід від екскурсійної діяльності та сума комісійних, агентських і інших винагород збільшилися протягом досліджуваних років, проте їх динаміка може відрізнятись від динаміки загального доходу від туризму. Наприклад, дохід від екскурсійної діяльності зріс з 57,6 млн грн у 2017 році до 113,7 млн грн у 2019 році, що свідчить про збільшення популярності екскурсій екскурсійного туризму.

За три роки дохід зріс на 72,3 %, що свідчить про зростання попиту на туристичні послуги та успішну роботу суб'єктів туристичної діяльності. Дохід від екскурсійної діяльності зріс на 97,3 %, сума комісійних, агентських і інших винагород зросла на 53,2 %. Це може свідчити про збільшення кількості суб'єктів туристичної діяльності, які працюють з агентами або платять комісійні винагороди за рекламу своїх послуг.

Рисунок 2.1.4 – Показники роботи суб'єктів туристичної діяльності в Україні*

Джерело: *за даними Державного комітету статистики України

За досліджуваний період операційні витрати зросли на 28,1 %. Це може бути пов'язано зі зростанням обсягу роботи суб'єктів туристичної діяльності, збільшенням заробітних плат і витрат на оренду приміщень, транспорту тощо.

Протягом досліджуваного періоду відзначається загальна тенденція зростання доходів у суб'єктів туристичної галузі, що свідчить про позитивну динаміку розвитку цієї сфери. Проте, необхідно враховувати значне збільшення операційних витрат, що стає важливим фактором для планування діяльності в майбутньому.

Важливо зазначити, що досягнення ефективності системи управління якістю обслуговування в індустрії туризму вимагає конкретної участі та позитивного впливу різних форм обслуговування та управлінського персоналу на підвищення якості обслуговування туристів, туристичних агентств і підрядників.

Об'єднуючим елементом послуг у туризмі є туристичний пакет, який реалізується туристичними операторами (таблиця 2.1.3).

З таблиці видно, що за період з 2018 по 2020 рік кількість туристичних пакетів, реалізованих туроператорами, зменшилася на 78 %, тоді як вартість цих пакетів збільшилася на 77,6 %. При цьому, кількість туристичних пакетів, реалізованих турагентами, зросла на 40 %, а їх вартість збільшилася на 40,6 %.

Значення реалізованих туристичних пакетів туроператорами безпосередньо туристам зменшилося на 99,7 %, тоді як значення реалізованих туристичних путівок іншим туроператорам або турагентам для їх подальшої реалізації туристам збільшилось на 80 %.

Таблиця 2.1.3 – Динаміка кількості та вартості реалізованих туроператорами юридичними особами туристичних пакетів [24]

Показник	2018 р.		2019 р.		2020 р.		Відхилення (%)
	од	тис. грн	од	тис. грн	од	тис. грн	
Реалізовано туристичних пакетів туроператорами, усього	1304256	26784541	1879646	36081309	926740	20767157	78
Реалізовано туристичних пакетів турагентами, усього	787436	17066305	1054034	23970542	298391	6850720	40
Реалізовано туристичних пакетів туроператорами безпосередньо туристам	710757	19928110	1045010	29242115	606086	298391	1
Реалізовано туристичних путівок іншим туроператорам або турагентам для їх подальшої реалізації туристам	593499	6856431	834636	6839193	320654	5474343	80

Загалом, можна зробити висновок, що за період з 2018 по 2020 рік туристична галузь в Україні зазнала значних змін, пов'язаних з пандемією COVID-19. Зменшення кількості та збільшення вартості туристичних пакетів, реалізованих туроператорами, може свідчити про зміну пріоритетів туристів та зростання вартості послуг у зв'язку з ускладненням умов їх надання. Також можна зауважити збільшення кількості туристичних пакетів, реалізованих турагентами, що може свідчити про зміну підходів до організації та продажу туристичних послуг в умовах пандемії.

Під час пандемії до 30 % туристичних агентств припинили свою діяльність; при цьому туризм знаходиться під загрозою через карантинні обмеження та постійну мутацію коронавірусу, включаючи штам «Омікрон» та бойові дії в Україні.

Крім того, туристичні агентства відмовляються від використання промо-прайсів. Уникнення значного використання промо-прайсів є важливим кроком у здоровій конкуренції в туристичній галузі. Така практика дозволить турагентам підвищити свій професіоналізм та

підтримувати свою діяльність на нормальному рівні. Середній рівень комісії становить близько 12 %, з яких турфірма сплачує 9,4 %.

Україна стикається з серйозними проблемами в галузі безпеки, особливо на Сході країни, що може призвести до зниження зацікавленості туристів у відвідуванні певних регіонів України. Військові конфлікти можуть відігравати негативну роль у туристичному секторі України, зокрема, в тих регіонах, де здійснюються військові дії. Не тільки сам факт військових дій, але і їх тривалість, інтенсивність та міжнародний імідж країни мають вплив на туризм в Україні.

В умови ринку, туристичні агенти активно розробляють свої власні продукти та сервісні оболонки для продуктів туристичної індустрії з метою покращення якості туристичних послуг. У минулі два роки вартість туристичних агентств значно зросла, оскільки саме турагенти знаходяться у відповідальності за збір даних та надання інформації відвідувачам щодо правил в'їзду, карантинних обмежень, вимог до тестування та іншої інформації. Управління якістю послуг туристичних підприємств та надання прямих послуг туристам є ключовими питаннями на тлі кризи на туристичному ринку.

Туроператори, які розробляють турпакети, співпрацюють зі значною кількістю різних гравців на туристичному ринку. На кожному етапі реалізації турпакету необхідно контролювати якість обслуговування туристів, оскільки від цього залежить кінцевий економічний ефект усіх учасників процесу. Загалом, туристичні агентства та туроператори вдаються до різноманітних заходів з покращення якості своїх послуг для забезпечення успішного виживання в умовах кризи туристичного ринку.

Туристичні оператори, співпрацюючи з іншими суб'єктами туристичного ринку, несуть ряд фінансових витрат на послуги розміщення туристів, їх перевезення, харчування та інші види послуг (таблиця 2.1.4).

Таблиця 2.1.4 – Динаміка витрат туроператорів на послуги сторонніх організацій, що включені до вартості туристичних пакетів, тис. грн [24].

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відхилення (%)
1	2	3	4	5
Витрати на послуги сторонніх організацій, усього	22648825,3	32263851,9	18338938,4	81,0
Послуги розміщення туристів ³	16939879,8	24259092,5	14361219,6	84,8
Послуги пасажирського транспорту	3937774,6	6737699,9	3468085,5	88,1
Надання в оренду транспортних засобів	87749,8	42943,6	3474,1	4,0

Продовження таблиці 2.1.4

1	2	3	4	5
Послуги із забезпечення стравами та напоями	232924,0	623335,7	125526,7	53,9
Послуги в галузі культури, екскурсійне обслуговування (без урахування транспортних послуг)	29797,0	19994,0	216236,3	725,7
Інші послуги, що включені до вартості туристичного пакета	29797,0	322133,4	161893,3	543,3

Враховуючи кризові явища на туристичному ринку за останні роки, зауважимо, що витрати туроператорів з розміщення туристів скоротились на 15,2 %, послуги пасажирського транспорту на 11,9, послуги із забезпечення стравами та напоями на 46,1 %. Такий сегмент витрат як надання в оренду транспортних засобів втратив свою актуальність у цей період (зниження показника на 96 %).

Переважну частину споживачів туристичного продукту, обслугованих туроператорами та турагентами, складають туристи, що мандрують з метою, відпочинку та гарного проведення дозвілля. Їх питома вага в загальній кількості туристів перевищує 90 % [3]. Протягом 2018–2019 рр. витрати туроператорів на послуги сторонніх організацій, які надають послуги в галузі культури, екскурсійне обслуговування (без урахування транспортних послуг) зросли на 725,7 %. Поряд з цим стали зростати витрати на інші послуги, що включені до вартості туристичного пакета (зростання на 543,3 %).

Україна стикається з проблемами безпеки, зокрема на Сході країни, що може відлякувати туристів від відвідування певних регіонів країни. Військові дії можуть мати негативний вплив на туристичний сектор України. Основні негативні наслідки військових дій для туристичної галузі України полягають у зменшенні туристичного потоку, збитках для туристичної індустрії, негативному іміджі країни та зниженні рівня безпеки.

По-перше, військові дії можуть призвести до зменшення кількості туристів, які відвідують країну. Туристи можуть боятися за свою безпеку та відмовлятися від подорожей в регіони, де проходять військові дії. Це може суттєво зменшити туристичний потік в цих регіонах.

По-друге, зменшення туристичного потоку може призвести до збитків для туристичної галузі України. Готелі, ресторани та інші туристичні підприємства можуть зазнавати фінансових збитків через зменшення попиту на їхні послуги.

По-третє, військові дії можуть негативно впливати на імідж країни. Навіть у тих регіонах, де військових дій немає, погіршення загальної безпекової ситуації може створювати враження небезпеки та нестабільності

в країні. Це може відлякувати потенційних іноземних туристів від відвідування України.

Дослідження показують, що військові конфлікти можуть мати дуже серйозний вплив на туризм. Наприклад, згідно з дослідженням Європейської організації з туризму, збройний конфлікт може призвести до зменшення кількості туристів на 30 % або більше. Крім того, конфлікт може призвести до зниження рівня інвестицій в туристичну інфраструктуру та зниження рівня зайнятості в галузі туризму [25]. Існує думка деяких дослідників, що розвиток туризму може бути корисним для відновлення території після збройного конфлікту шляхом залучення інвестицій у туристичну інфраструктуру та створення нових робочих місць. Згідно з дослідженням Конференції Організації Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку, туризм може стати ефективним інструментом для відновлення територій після військового конфлікту та забезпечення сталого розвитку, що може сприяти створенню нових робочих місць, залученню іноземних інвестицій, розвитку транспортної інфраструктури, підвищенню рівня доходів населення та іншим позитивним ефектам.

Проте необхідно враховувати ризики та виклики, що виникають при розвитку туризму в зоні військового конфлікту, такі як безпека туристів та їхніх майнових прав, ризики терористичних нападів, відсутність інфраструктури та нестабільність політичної ситуації. У зв'язку з цим, необхідно забезпечити належний рівень безпеки для туристів та їх майна, створити відповідну туристичну інфраструктуру та забезпечити стабільність політичної ситуації для забезпечення сталого розвитку туризму в зонах військового конфлікту.

Згідно з результатами проведених досліджень, деякі науковці пропонують ряд стратегій з метою зменшення негативного впливу терористичних атак та військових конфліктів на розвиток туризму в Україні. Одним з найбільш необхідних завдань є створення ефективної маркетингової стратегії, спрямованої на збільшення туристичного потоку до країн, що зазнали терористичних атак та військових дій. Особлива увага має приділятися підвищенню освітнього рівня та проведенню інформаційної кампанії, спрямованої на зменшення страху та підвищення довіри до країни.

До ефективних стратегій також відноситься розробка альтернативних туристичних продуктів, таких як здоров'язберігаючий туризм, екотуризм та культурний туризм. Ці напрямки дозволяють зменшити залежність від відпочинку на морських курортах та інших місцях, які можуть бути вразливі до терористичних атак та військових дій. Крім того, розробка альтернативних туристичних напрямків сприятиме розвитку інших сфер економіки та підвищенню рівня зайнятості населення [26]. Стратегія залучення іноземних туристів на рівні держави та підприємств готельної та ресторанної галузі повинна містити заходи щодо знижок та спеціальних пропозицій з метою збільшення зацікавленості до країни [27].

У даний час деякі території України є вибухонебезпечними. Розвиток туризму на цих територіях є складною та багатогранною проблемою. Насамперед, воєнний конфлікт, що триває, призвів до руйнування багатьох міст та сіл та створив значну кількість небезпечних зон. З іншого боку, деякі з цих територій мають великий потенціал для розвитку туризму, зокрема з історичної та культурної точок зору.

Вивчаючи можливості розвитку туризму на територіях, що зазнали військового конфлікту, можна зазначити, що такі території можуть мати значний туристичний потенціал як місця пам'яток історії та культури. Однак, для розвитку туризму на таких територіях необхідно забезпечити безпеку туристів та створити необхідну інфраструктуру.

Отже, Україна має значний туристичний потенціал, зокрема багату культурно-історичну спадщину та природні ресурси, що можуть приваблювати туристів з усього світу. Однак існує низка проблем, які можуть впливати на якість туристичних послуг та конкурентоспроможність на міжнародному ринку, такі як недостатня розвинутість інфраструктури та руйнування об'єктів України.

З іншого боку, згідно зі статистикою, більшість туристів, які подорожують Україною, є внутрішніми туристами, тобто мешканцями самої країни. Це може свідчити про те, що Україна потребує більшої реклами та просування в інших країнах. Україна має великий потенціал для розвитку туризму, але для досягнення економічної ефективності та конкурентоспроможності на міжнародному ринку необхідно забезпечити належну розвинутість інфраструктури та збереження природних та культурних ресурсів. Також, необхідно зосередитися на формуванні позитивного туристичного іміджу України як туристичної дестинації в інших країнах, щоб збільшити потік іноземних туристів.

Також важливим аспектом є збереження природних та культурних ресурсів України. Національні парки та заповідники потребують постійної уваги та захисту, щоб забезпечити їх збереження для наступних поколінь. При цьому необхідно забезпечити баланс між розвитком туризму та збереженням природних та культурних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Pidgirna V., Kostaschuk V. Description of geographical features of market of tourist services of Ukraine development. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 42. С. 108–113.
2. On tourism: law of Ukraine. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 16.03.2023).
3. Бунтова Н. В. Потенціал України на міжнародному ринку туристичних послуг. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2016. Вип. 17, ч. 2. С. 21–24.
4. Nagirnyak A. Pilgrimage and religious tourism: characteristic traits and features. *Економіка і суспільство*. 2022. Вип. 44. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1880/1810> (дата звернення: 20.03.2023).

5. Dmytryshyn L. I., Havdei S. V. The economic-organizational provision for the development of Ukrainian tourism sector. *Бізнесінформ*. 2022. № 2. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2022-2_0-pages-75_80.pdf (дата звернення: 16.03.2023).
6. Шаповал В. М., Белобородова М. В. Діагностика середовища функціонування туристичних підприємств України під час пандемії COVID-19. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 56. С. 103–109.
7. Protective measures of the state to support tourism business in a pandemic: world experience and Ukrainian realities / Bogoslavets O. G., Ilyashenko I. O., Oranashchuk Y. Y., Tsaruk V. V. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*, (2(14)). Р. 130–144. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-2\(14\)-130-144](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-2(14)-130-144).
8. Холод С. Б., Лимонова Е. М. Заходи подолання кризи, спричиненої пандемією COVID-19, у туристичному секторі: досвід Іспанії. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2021. № 2 (31). С. 38–45.
9. Ocheretin D. V. Cluster analysis of travel flows in Ukraine. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 3 (27). С. 66–75.
10. Krajňák T. The effects of terrorism on tourism demand: A systematic review. *Tourism Economics*. 2021. Vol. 27 (8). Р. 99–124.
11. Прокопишин-Рашкевич Л. М., Шадурська Б. О., Петрович Й. М. Індустрія туризму в Україні: перспективні напрями та виклики сучасності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Проблеми економіки та управління. 2020. № 4 (1). С. 72–82.
12. Information model of the assessment of tourism sector competitiveness in the context of European integration policy / I. Prychepa, O. Adler, L. Ruda, O. Lesko. *IAPGOŚ*. No. 4. Р. 47–52.
13. Brusiltseva H., Akhmedova O. Transport service as a component of the tourism industry development of Ukraine. *SHS Web of Conferences*. 2019. Vol. 67. Р. 1–6. URL: file:///C:/Users/SVETA/Downloads/Transport_Service_as_a_Component_of_the_Tourism_In.pdf (дата звернення: 21.03.2023).
14. Белоусова Н. В. Природні ресурси як складник географічних досліджень для розвитку інклюзивного туризму в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Географічні науки. 2019. № 10. С. 164–170.
15. Давиденко І. В. Культурно-історична спадщина як основна складова розвитку культурного туризму в Україні. *The global competitive environment: development of modern social and economic systems*. Chisinau, Republic of Moldova: Baltija Publishing, 2017. Р. 20–22.
16. Рожнова В., Терес Н. Проблеми та перспективи розвитку етнотуризму: зарубіжний та український досвід. *Етнічна історія народів Європи*. 2013. Вип. 39. С. 35–44.
17. Божко Л. Д. Культурний туризм: від старого змісту до нової концепції. *Культура України*. Серія: Культурологія. 2016. Вип. 52. С. 90–102.
18. Knoema. The burden of covid-19 on the tourism industry. 2020. URL: <https://knoema.com/clyulpb/the-bur-den-of-covid-19-on-the-tourism-industry?country=Ukraine> (дата звернення: 21.03.2023).
19. Growth in international tourist arrivals continues to outpace the economy [Abstract]. *UNWTO World Tourism Barometer*. 2020. Vol. 18 (1). URL: <https://www.unwto.org/world-tourism-barometer-n18-january-2020> (дата звернення: 16.03.2023). DOI: 10.18111/wtobarometereng.
20. Краснодєд Т., Попова Т. Потенціал України у контексті міжнародного туризму. *Економіка та суспільство*. 2021. Т. 28. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-8> (дата звернення: 24.03.2023).

CONTENT

PREFACE	6
Chapter 1	
DOMESTIC AND INTERNATIONAL TOURISM DEVELOPMENT STRATEGIES IN CRISIS CONDITIONS	7
1.1 FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL AND DOMESTIC TOURISM IN UKRAINE DURING THE CRISIS (Chepurda L. M., Chepurda H. M., Bieliaieva S. S.)	8
1.2 CURRENT CHALLENGES FOR TRAVEL AGENCIES: DIGITAL MARKETING, BUSINESS MANAGEMENT, ELECTRONIC DOCUMENTS AND APPLICATIONS (Bielikova M. V.)	30
1.3 THE ESSENCE AND FEATURES OF THE DESIGN OF A SANATORIUM AND RESORT PRODUCT AND THE MECHANISMS OF FORMING ITS EFFICIENCY ON THE UKRAINIAN MARKET (Hladkyi O. V.)	47
1.4 CURRENT ENVIRONMENTAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE TOURISM (Marekha I. S.)	61
Chapter 2	
PROSPECTIVE DIRECTIONS OF THE TOURISM INDUSTRY IN THE CRISIS PERIOD	89
2.1 ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF TOURIST RESOURCES ON THE ECONOMIC EFFICIENCY OF BUSINESS STRUCTURES OF THE TOURIST MARKET OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MILITARY CONFLICT (Tymchuk S. V.)	90
2.2 STATE REGULATION OF LABOR RELATIONS UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW (ON THE EXAMPLE OF THE TOURISM SPHERE) (Chepurda L. M., Bieliaieva S. S., Herman I. V.)	112
2.3 PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF PATRIOTIC AND EXCURSION TOURISM IN CHERKASY REGION IN CRISIS CONDITIONS (Chepurda H. M., Starynets O. A., Shestel O. G., Danyliuk A. M.)	149
2.4 NATIONAL NATURAL PARK "KHOLODNY YAR" AS A NATURAL, HISTORICAL AND TOURIST PHENOMENON (Chorny M.H.).....	173
2.5 GEOSPATIAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE AGRO-TOURISM CLUSTER "HORBOHORY" (LVIV REGION) (Malska M.P., Zinko YU.V., Andreichuk YU.M., Ivanyk M.B.)	201

Chapter 3	
SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGIES FOR THE FOOD INDUSTRY AND RESTAURANT BUSINESS IN THE CRISIS PERIOD	225
3.1 TECHNOLOGICAL ASPECTS OF THE PRODUCTION AND RESEARCH OF THE PROPERTIES OF EGGPLANT POWDER (Dzyundzya O. V., Stryhunivska O. V.).....	226
3.2 INCREASING THE BIOLOGICAL VALUE OF RESTAURANT FARM PRODUCTS DUE TO ADDITIVES OF VEGETABLE ORIGIN (Ivashyna L. L., Kurakin O. B., Byshovets L. G.)	249
3.3 TECHNOLOGICAL ASPECTS AND EQUIPMENT FOR PRODUCTION OF FLOUR CONFECTIONERIES OF FUNCTIONAL PURPOSE (Artem Antonenko, Tetiana Brovenko, Nataliia Kovalenko, Galina Tolok, Myroslav Kryvoruchko, Julia Zemlina, Olena Vasilenko, Artem Gorkun)	271

Scientific electronic edition

**TOURIST AND HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS
IN THE PERIOD OF CRISIS:
PROBLEMS OF DEVELOPMENT AND REGULATION**

Multi-authored monograph
(in Ukrainian and English)

*Under the general editorship of Doctor of Economic Sciences,
Professor L. M. Chepurda*

The materials are presented in the authors editing.

Responsible for the publication:
Candidate of Philological Sciences O. A. Starynets.

Наукове електронне видання

**ТУРИСТИЧНИЙ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС
У ПЕРІОД КРИЗОВОГО СТАНУ:
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА РЕГУЛЮВАННЯ**

Колективна монографія

(українською та англійською мовами)

За заг. ред. д-ра екон. наук, професора Л. М. Чепурди

Матеріали подано в авторському редагуванні.

Відповідальна за випуск: канд. філол. наук *Старинець О. А.*

Гарн. Times New Roman. Обл.-вид. арк. 23,1. Зам. №23-50.

Черкаський державний технологічний університет
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 896 від 16.04.2002 р.
бульвар Шевченка, 460, м. Черкаси, 18006.

Редакційно-видавничий відділ ЧДТУ
red_vidav@chdtu.edu.ua